

חשון התשע"ו

בס"ד

השיעור מוקדש לעילוי נשמת מנחם אביצור בן יהודה אריה ז"ל

"גניבת הברכות" - הצלחה או כישלון

לפרשת תולדות (על פי שיעור של הרב חנוך וקסמן)

(בראשית ל"ז א-ג, מ"ח כב, מ"ט ד, ח-ג) ומנשה ואפרים
(בראשית מ"ח יג-כ).

היא משתלבת עם אחד המוטיבים המרכזיים בספר - לא
סדר ההולדה הוא הקובע, אלא האישיות והמעשים של כל אדם ואדם.

הבשורה של רבקה

רבקה ניצבת בצומת מרכזית בנושא הזה, משום שעד כה
העדפת הצעיר נעשתה על ידי הקב"ה בכבודו ובעצמו: ה'
הוא זה ששועה למנחת הבל ודוחה את זו של קין.

1. בראשית ד' ד-ה:

ד וְהָבֵל הַבְּיָא גַם-הוּא מִבְּכֹרֹת צֶאֱנוּ וּמִחֻלְבְּהֶן וַיִּשַׁע ה'
אֶל-הָבֵל וְאֶל-מִנְחֹתוֹ. ה. וְאֶל-קִין וְאֶל-מִנְחֹתוֹ לֹא שָׁעָה
וַיַּחַר לְקִין מְאֹד וַיִּפְּלוּ פָּנָיו .

וה' הוא זה שמחליט שאת הברית עם אברהם ימשיך
יצחק ולא ישמעאל.

2. בראשית י"ז יט-כא:

יט וַיֹּאמֶר אֱלֹקִים אֲבֹל שָׂרָה אֲשֶׁתְּךָ יִלְדָת לְךָ בֵּן וְקָרָאתָ
אֶת-שְׁמוֹ יִצְחָק וְהִקְמַתִי אֶת-בְּרִיתִי אִתּוֹ לְבְרִית עוֹלָם
לְזָרְעוֹ אַחֲרָיו. כ. וְלִישְׁמַעֲאֵל שְׁמַעְתִּיךָ הִנֵּה בְרַכְתִּי אֹתוֹ
וְהַפְרִיתִי אֹתוֹ וְהַרְבִּיתִי אֹתוֹ בְּמֵאֵד מְאֹד שְׁנַיִם-עָשָׂר
נְשִׂאִים יוֹלִיד וּנְתַתִּיו לְגוֹי גָדוֹל. כא וְאֶת-בְּרִיתִי אֲקִים
אֶת-יִצְחָק אֲשֶׁר תֵּלַד לְךָ שָׂרָה לְמוֹעֵד הַזֶּה בְּשָׁנָה
הָאַחֶרֶת .

מנקודה זו והלאה, בחלק השני של ספר בראשית,
היוזמה עוברת לידיים אנושיות: רבקה היא זו שמעדיפה
את יעקב, ויעקב הוא זה שמעדיף את יוסף/יהודה ומשכל
את ידיו בהגיע תורו לברך את מנשה ואפרים. מהלך זה
מבוצע לראשונה על ידי רבקה: היא זו שמורה לבנה
שדרושה מידה מסויימת של השתדלות על מנת להגשים
את רצון ה' וחסדו; מימוש רצון וחסד אלו דורש
השקעה, נקיטת יוזמה ולעיתים אף מאמץ פיזי.

מרכזיותה של רבקה

רבקה וגניבת הברכות

אנו נוטים לחשוב על רבקה כגיבורה של פרשת תולדות,
שהרי היא מצילה לא רק את המצב אלא גם את העתיד.
בלב הפרשה ניצבת ההחלטה של יצחק להעביר את
הברכות לעשיו. הוא אוהב את עשיו, את הכבוד שהוא
חולק לו ואת המטעמים שהוא מכין (בראשית כ"ה ח);
הוא הבכור, והיורש הראשי - כך חושב יצחק, לכל
הפחות. רבקה מבינה את המצב לאשורו - היא מכירה
את עשיו האמיתי, היא אוהבת את יעקב וזוכרת את
דברי הנבואה ששמעה במהלך הריונה (רשב"ם כה: כג,
כז: יג, רמב"ן כז: ד, טו). בהתאם לכך, היא נוקטת יוזמה:
ללא היסוס, היא מורה ליעקב להיכן "ציד" מזוויף,
להתחזות לעשיו ולקחת את הברכות (בראשית כ"ז ה-ו).
חרף מחאת יעקב, היא מלבישה אותו בבגדי עשיו, נותנת
לו את המטעמים ושולחת אותו ליצחק (בראשית כ"ז יא-
יז). למרות חשדותיו של יצחק, התוכנית מצליחה
(בראשית כ"ז יח-כט) - בעזרת מעט רמאות יעקב מקבל
את הברכות; הטרגדיה נמנעת והברית ניצלת, שכן
הלאום, הארץ והברכה של אברהם עוברים לבני ישראל
(כפי שהם ייקראו לאחר מכן) - ולא לבני עשיו.

העדפת הצעיר בספר בראשית

ראיית רבקה כגיבורת הפרשה מעמידה אותה במיקום
חשוב בהתפתחות נושא מרכזי בספר בראשית. אחד
המוטיבים המרכזיים של הספר הוא תחרות בין אחים
והעדפת אח אחד על משנהו; לאורך כל ספר בראשית,
אנו עומדים בפני זוגות של אחים, בכור וצעיר, ובכל אחד
מן המקרים הצעיר מקבל את זכויות היתר, בניגוד לכלל
המקובל של העדפת הבכור.

התבנית מופיעה לראשונה בסיפור קין והבל (בראשית ד'
א-ד) וממשיכה עם ישמעאל ויצחק (בראשית י"ז יט-כא),
עשיו ויעקב (בראשית כ"ח א-ד, יג), ראובן ויוסף/יהודה

6. בראשית כ"ד נד, בראשית ל' כה:

נד ויאכלו וישתו הוא והאנשים אשר-עמו וילינו ויקומו
בבקר ויאמר שלחני לאדני.

כה ויהי כאשר ילדה רחל את-יוסף ויאמר יעקב אל-לבן
שלחני ואלכה אל-מקומי ולארצי.

בשני הסיפורים לבן ומשפחתו נכפים להכנע לרצון ה'
ואינם יכולים לומר דבר "טוב" או "רע" בעניין.

7. בראשית כ"ד נ-נא, נה, ל"א כג, כט:

נ ויען לבן ובתואל ויאמרו מיהוה יצא הדבר לא נוכל דבר
אליך רע או-טוב.

כד ויבא אלקים אל-לבן הארמי בחלום הלילה ויאמר לו
השמר לך פן-תדבר עם-יעקב מטוב עד-רע.

למרות הרצון למנוע את הפרידה. כמו כן, שני הסיפורים
מסתיימים בברכה של לבן לקרוביו העוזבים.

8. בראשית כ"ד ס, ל"ב א:

ס ויברכו את-רבקה ויאמרו לה אחתנו אתה היי לאלפי
רבקה ויירש זרעך את שער שגאיו.

א וישכם לבן בבקר וינשק לבניו ולבנותיו ויברך אתהם
וילך וישב לבן למקומו.

עשרים שנה ארוכות

אולם, ההקבלה בין הסיפורים צריכה להסב את תשומת
ליבנו לפן מרכזי בשהותו של יעקב בבית לבן, השונה
מאוד מסיפור מציאת הכלה ליצחק - אורך השהות. בעוד
שהעבד הצליח להפרד מלבן וביתו ביום אחד בלבד,
מסעו של יעקב לקח יותר מעשרים שנה - הרבה יותר
ממה שיצחק ציפה לו, ככל הנראה, ואף יותר מן הזמן
הדרוש לעשיו להרגע, לפחות על פי הערכת רבקה.

9. בראשית כ"ז מז-מה:

מב ויגד לרבקה את-דברי עשו בנה הגדל ותשלח ותקרא
ליעקב בנה הקטן ותאמר אליו הנה עשו אחיך מתנחם
לך להרגך. מגועתה בני שמע בקלי וקום ברח-לך אל-
לבן אחי חרנה. מד וישבת עמו ימים אחדים עד אשר-
תשוב חמת אחיך. מה עד-שוב אף-אחיך ממך ושכח את
אשר-עשית לו ושלחתי ולקחתיך משם למה אשפל גם-
שניכם יום אחד.

כמו כן, אלה לא היו שנים קלות; הפסוק המספר לנו
כמה זמן שהה יעקב בבית לבן מספר לנו גם על חוויותיו
שם.

10. בראשית ל"א לח-מא:

לח זה עשרים שנה אנכי עמך רחליך ועזיך לא שפלו
ואילי צאנך לא אכלתי. לט טרפה לא הבאתי אליך אנכי
אחטנה מדי תבקשנה גנבתי יום וגנבתי לילה. מ הייתי
ביום אכלני חרב וקרר בלילה ותדד שנתני

על פי הגישה כי רבקה התנהגה כראות, אם כן, היא
איננה רק גיבורת סיפור גניבת הברכות, אלא גם נושאת
הבשורה של מסר חשוב: הצורך בחזון, פעלתנות
ואתעוררותא דלתתא כתנאי הכרחי להגשמת התוכנית
האלוקית.

שהות יעקב בארם**בין נשואי יעקב לנשואי יצחק**

ישנם קווי דמיון רבים בין נשואי יעקב לבין נשואי יצחק:
לקראת סוף פרשת תולדות יצחק מזמן אליו את יעקב
ואוסר עליו לקחת אישה מבנות הכנעני. במקום זאת,
עליו לנסוע (לפדן) ארם ו"לקחת אשה" מבית בתואל
ולבן.

3. בראשית כ"ח א-ב:

א ויקרא יצחק אל-יעקב ויברך אתו ויצוהו ויאמר לו לא-
תקח אשה מבנות כנען. ב קום לך פדנה ארם ביתה
בתואל אבי אמך וקח-לך משם אשה מבנות לבן אחי
אמך.

פקודה זו של יצחק דומה למצוותו של אברהם לעבדו
וביצוע המצווה על ידי העבד (בראשית כ"ד י, כג, כד, ט) -
גם אברהם התייחס ל"בנות הכנעני", צווה "לקחת
אשה" (בראשית כ"ד ד) ליצחק, ומיקד את החיפוש
במולדתו - הלא היא בית בתואל ולבן בארם (נהריים):

4. בראשית כ"ד ג-ד:

ג ואשביעך בה' אלקי השמים ואלקי הארץ אשר לא-
תקח אשה לבני מבנות הכנעני אשר אנכי יושב
בקרבו. ד כי אל-ארצי ואל-מולדתי תלך ולקחת אשה
לבני ליצחק.

בשני הסיפורים הפגישה בין הצדדים נערכת ליד באר:
יעקב פוגש את רחל בבאר.

5. בראשית כ"ט ב, ג:

א וישא יעקב רגליו וילך ארצה בני-קדם. ב וירא והנה
באר בשדה והנה-שם שלשה עדרי-צאן רבצים עליה כי
מן-הבאר הוא ישקו העדרים והאבן גדלה על-פי
הבאר.

י ויהי כאשר ראה יעקב את-רחל בת-לבן אחי אמו ואת-
צאן לבן אחי אמו ויגש יעקב ויגל את-האבן מעל פי
הבאר וישק את-צאן לבן אחי אמו

כפי שכלתו של יצחק מאותרת ליד הבאר ואת מקומו של
יצחק תופס העבד (כד: יא-טו). גם סופי הסיפורים,
העוסקים בחזרה לכנען, דומים באופן מפתיע: בשני
המקרים החתן או מישהו מטעמו מבקש ש"ישלחו"
אותו לביתו.

מידה כנגד מידה

בפרשת תולדות, יעקב מנצל את ראייתו הלקויה של יצחק - את היותו שרוי בלילה נצחי - כדי לרמותו ולהתחזות לבכור. בנישואיו של יעקב, לבן מנצל את הלילה כדי להחליף את הצעירה בבכירה; יעקב החליף 'תפקיד', והוא נמצא כעת לא בתפקיד המרמה אלא בתפקיד קרבן הרמאות. התבוננות בדיאלוג שבין יעקב לבין לבן, המתרחש בבוקר שאחרי, תוכל להבהיר את הנקודה.

13. בראשית כט כ-כו:

וַיְהִי בְּבֹקֶר וַהֲגַה הוּא לְאֵה. וַיֹּאמֶר אֶל לְבָן, מַה זֹאת עָשִׂיתָ לִּי, הֲלֹא בְרַחַל עַבְדְּתִי עִמָּךְ, וְלָמָּה רִמִּיתָנִי. וַיֹּאמֶר לְבָן, לֹא יַעֲשֶׂה כֵן בְּמִקְוֵמֵנוּ לְתֵת הַצְעִירָה לְפָנֵי הַבְּכִירָה יַעֲקֹב מֵתָאֵר אֶת מַעֲשָׂיו שֶׁל לְבָן כִּי־מַרְמָה, בְּאוֹתוֹ שׁוֹרֵשׁ בְּדִיּוֹק מֵתוֹאֵר מַעֲשֵׂה יַעֲקֹב לִיצְחָק.

14. בראשית כ"ז לה:

"בא אחיך במרמה ויקח את ברכתיך"

יעקב סובל כעת ממה שהוא עצמו עולל לאחרים.

התגובה של לבן מקדמת את כל המהלך צעד אחד נוסף. קריאה זהירה תראה שלבן מדגיש כי הוא התנהג כמקובל "במקומנו", לאמר - אולי אצלכם נוהגים להחליף בין הבכור לבין הצעיר, ולתת לצעיר את זכויות הבכור - אבל לא אצלנו. האם לבן ידע מה התרחש בכנען? ייתכן שיעקב סיפר לו, ייתכן שהוא שמע שמועות, וייתכן שה' פשוט שם בפיו של לבן מילים שיצרמו באוזני יעקב; בכל מקרה, יעקב כעת איננו רק קרבן של תרמית, אלא גם מושא להטפת מוסר מפי "גדול בעלי המוסר בדור ההוא" - לבן הארמי.

כל המארג הזה - ההיפוך האירוני, הענישה של מידה כנגד מידה והתוכחה - נקרא באופן מבריק על ידי מדרש תנחומא הישן. המדרש (תנחומא ישן ויצא פיס' יא) מפנה את טענת הרמאות של יעקב אל לאה ולא אל לבן, כנגד פשט הכתובים, ומשחזר את תגובת לאה. בתשובה לטענת יעקב "בת רמאי, למה רימיתני?" עונה לאה כי יעקב רימה את אביו כאשר אמר "אנכי עשוי בכורך", כפי שהעיד יצחק עצמו באמרו "בא אחיך במרמה ויקח את בכורתך (בראשית כ"ז לה)". כלומר, אומרת לאה, תראו מי שמדבר.

החטא ועונשו

מערך האכזבות, ההיפוכים האירוניים, הסבל, הענישה מידה כנגד מידה והתוכחה, צריכים לגרום לנו להבין באופן שונה מן המקובל את מהלך גניבת הברכות של יעקב; אם מעשי יעקב ולאה מצמיחים פירות באושים, ואם יעקב נענש בעשרים שנות עבודה אצל לבן

מַעֲנִי. מֵאֵה-לִי עֲשָׂרִים שָׁנָה בְּבֵיתְךָ עַבְדְּתִיךָ אֲרַבְעֵ-עֶשְׂרֵה שָׁנָה בְּשֵׁתִי בְּנֵתִיךָ וְשֵׁשׁ שָׁנִים בְּצֹאנְךָ וְתַחֲלִף אֶת-מִשְׁכַּבְּתִי עֲשָׂרַת מַנִּים. מִב לֹוִלִי אֶלְקִי אָבִי אֶלְקִי אֲבִרְהָם וַיַּחַד יִצְחָק הָיָה לִי כִּי עָתָה רִיקָם שְׁלַחְתָּנִי אֶת-עַנְיִי וְאֶת-יָגִיעַ כְּפִי רָאָה אֱלֹהִים וַיֹּכַח אִמְשׁ .

אלה היו שנים של עבודה קשה, בוגדנות ורמאות.

כשלו תכנית רבקה

נפנה כעת את אור הזרקורים להבדל אחר בין נישואיו של יצחק לבין נישואיו של יעקב. יצחק הצליח לשאת את רבקה כמעט מיד, אך ליעקב המשימה לקחה זמן רב יותר - לפני כן היה עליו להתמודד עם נכלוליו של לבן. הסיפור מוכר לכולנו: במקום לתת ליעקב לעבוד עבורו חנם, לבן מציע בנדיבות לתת ל"עצמו ובשרו" משכורת (כ"ט יד-טו). יעקב ולבן מסכימים שיעקב יעבוד שבע שנים, וחלף עבודתו הוא יקבל את ידה של אהובתו רחל, בתו הקטנה של לבן (כ"ט יח-יט). בסופו של דבר התכנון לא יוצא אל הפועל: בליל החתונה לבן מחליף את רחל - הבת הקטנה, בלאה - הבת הגדולה.

בסיפור זה עולים הזים רבים מפרשת תולדות, וישנם נקודות רבות בהם הסיפורים הפכיים. לבן מסביר ליעקב שהוא אחיו ומתחיל להעביד אותו.

11. בראשית כ"ט טו:

טו וַיֹּאמֶר לְבָן לְיַעֲקֹב הֲכִי-אָחִי אֶתָּה וְעַבְדְּתָנִי חָנָם הִגִּידָה לִּי מֵה-מִשְׁכַּבְּתִיךָ .

במקום הנבואה "ורב יעבד צעיר", שהיא הסיבה לכך שרבקה רצתה שיעקב יגנוב את הברכות מלכתחילה, יעקב מוצא את עצמו עובד את "אחיו" המבוגר ממנו - לבן. באופן אירוני, המצב הזה הוא מעשה ידה של רבקה, שהציעה ליעקב לבקש מקלט בבית לבן אחיה בנסיון להציל את יעקב מאיבת אחיו הביולוגי, עשיו.

כמו כן, רבקה הציעה כי יעקב ישהה אצלו "ימים אחדים" (כ"ז מג-מה), אך הם מתארכים מאוד בסופו דבר. כאן עולה שוב האירוניה: התורה מסבירה שזמן עבודתו של יעקב באמת נדמה לו כ"ימים אחדים" משום שאהב את רחל.

12. בראשית כ"ט כ:

כ וַיַּעֲבֹד יַעֲקֹב בְּרַחַל שְׁבַע שָׁנִים וַיְהִי בְּעֵינָיו כִּימִים אֲחָדִים בְּאֵהְבָתוֹ אֶתָּה.

הימים אמנם עברו ליעקב במהירות, משום שידע שהם מובילים למטרה רצויה, אך מה עם רבקה? התורה אינה מתארת לנו מפגש בין יעקב לאמו, ואנו יכולים לומר שהתוכניות הגדולות של רבקה נכשלו כשלו חרוץ: לא ברכות, לא מקלט ולא חזרה מהירה. האירוניה, השולטת בכל, הפכה את החזון המזהיר לחזיון שווא.

ההשגחה, אלא על התנהגות לא נאותה, על שגיאות וחטאים.

נושאו האמיתי של הסיפור

הייתכן כי רבקה טעתה?

לפני שנאמץ את הגישה החדשה, ניאלץ להתמודד עם מה שנראה ככשל לוגי במודל החטא והגלות: כפי שהראינו לעיל, אנו נוטים לחשוב על רבקה כעל גיבורת הסיפור: היא מונעת מיצחק לטעות טעות מרה - לתת את ברכות המשפחה לעשיו, שאינו ראוי להם. התורה כבר המחישה לנו את מידת המחויבות של עשיו למורשת המשפחתית ולמוסדותיה: הוא עבר על מסורת המשפחה ונשא אישה כנענית, ובכך הוא יצר "מרת רוח" להוריו.

16. בראשית כ"ו לד-לה:

לד ויהי עשו בן-ארבעים שנה ויקח אשה את-יהודית בת-בארי החתי ואת-בשמת בת-אילן החתי. לה ותהיין מרת רוח ליצחק ולרבקה. וכן הוא בז לבכורה ולמשפחה ומכר את זכויותיו בירושה תמורת נזיד עדשים (כה: לד). אם רבקה הצילה את יצחק מהטעות הנוראית הזו, כיצד נוכל לומר שהיא חטאה?

למי באמת מיועדת ברכת אברהם?

לשם מתן תשובה לשאלה זו, יש לבדוק האם אמנם יצחק רצה להעביר את המסורת המשפחתית לעשיו. כאשר יעקב יוצא לחרן, יצחק מברך אותו שוב.

17. בראשית כ"ח א-ד:

ויקרא יצחק אל יעקב ויברך אתו. ויצוהו ויאמר לו, לא תקח אשה מבנות כנען. קום לך פדנה ארם, ביתה בתואל אבי אמך, וקח לך משם אשה מבנות לבן אחי אמך. ואל שדי יברך אתך ויברך ויברך, והיית לקהל עמים. ויתן לך את ברכת אברהם, לך ולזרעך אתך, לרשתך את ארץ מגרד אשר נתן אלקים לאברהם.

באופן ברור וחד, יצחק נותן ליעקב את ברכות אברהם: ראשית, לשון הברכה מקבילה באופן כמעט מדויק לברכות שנתן ה' לאברהם בברית המילה, כולל השם הייחודי "אל שדי" (יז:). כמו כן, גם ברית המילה כוללת את ההבטחה להיות "אב המון גויים" (י"ז ד-ה), פריון (י"ז ו) וירושת הארץ (י"ז ח). אם יעקב כבר קיבל את הברכות על ידי גניבתו, וכבר התמנה לממשיכו של אברהם, מדוע יצחק צריך לבקש מה' שיעקב יזכה לברית אברהם?

על רמאותו - האם עדיין נוכל לאמץ את התפיסה המקובלת? האם עדיין נראה ברבקה כאדם שהציל את המצב, וביעקב כאדם שעושה את המוטל עליו כדי לקבל זכויותיו?

לכן לדעת הרב חנוך וקסמן, יש לומר שמהלך גניבת הברכות אינו קשור לתבנית העדפתו של הצעיר על פני המבוגר, אלא לתבנית אחרת. בתחילת פרשת בראשית קובע הרמב"ן כי הפרקים הראשונים של הספר נועדו ללמדנו את הדגם (או התבנית) של חטא וגלות.

15. הרמב"ן על בראשית א:

ונתן רבי יצחק טעם לזה, כי התחילה התורה בבראשית ברא אלהים וספור כל ענין היצירה עד בריאת אדם, ושהמשילו במעשה ידיו וכל שת תחת רגליו, וגן עדן שהוא מבחר המקומות הנבראים בעולם הזה נעשה מכון לשבתו, עד שגירש אותו חטאו משם, ואנשי דור המבול בחטאם גורשו מן העולם כולו, והצדיק בהם לבדו נמלט הוא ובניו, וזרעם חטאם גרם להם להפיצם במקומות ולזרותם בארצות, ותפשו להם המקומות למשפחותם בגוייהם כפי שנזדמן להם: אם כן ראוי הוא, כאשר יוסיף הגוי לחטוא, שיאבד ממקומו ויבוא גוי אחר לרשת את ארצו, כי כן הוא משפט האלהים בארץ מעולם, וכל שכן עם המסופר בכתוב כי כנען מקולל ונמכר לעבד עולם (להלן ט כז), ואינו ראוי שיירש מבחר מקומות היישוב, אבל יירשוה עבדי ה' זרע אוהבו, כענין שכתוב (תהלים קה מד) ויתן להם ארצות גוים ועמל לאומים יירשו בעבור ישמרו חקיו ותורותיו ינצורו. כלומר, שגירש משם מורדיו, והשכין בו עובדיו, שידעו כי בעבודתו ינחלוה, ואם יחטאו לו תקיא אותם הארץ, כאשר קאה את הגוי אשר לפניו:

כלומר, אדם הראשון מגורש לאחר חטאו אל מחוץ לגן עדן; קין נע ונד לאחר שהוא רוצח את הבל - גזירה שקין עצמו קורא לה "גירוש" (ד:יד); הרמב"ן טוען כי גם "גירושם" של דור המבול מעל פני האדמה הוא חלק מן התבנית הזו - הם מגורשים לא רק מגן עדן או משיבת קבע, אלא מן העולם כולו; למרות שהרמב"ן לא מתייחס בדבריו לברית בין הבתרים, ניתן בקלות להוסיף את יציאת מצרים למודל זה - הרמב"ן עצמו טוען ששעבוד מצרים הוא עונש על חטאו של אברהם בנטישת הארץ והירידה למצרים בזמן רעב; התבנית הזו היא גם הצידיק, על פי הרמב"ן, לגירושם של הכנענים מפני ישראל, וכן לתזכורת שזכותם של ישראל לארץ היא על תנאי. חטא יכול לתמיד להוביל לגירוש, גלות וייסורים.

אם כן, נושאי פרשיות תולדות ויוצא משובצים יפה בתבנית זו: סיפור הברכות הוא לא סיפור של העדפת הצעיר, אלא של חטא המוביל לגירוש. בסיפור ניתן לקרוא לא על חובת ההשתדלות והצורך לכוון את

כמו כן, בכל פעם שהי מתגלה ליצחק הוא מדגיש כי זכותו של אברהם היא שעומדת לו.

20. בראשית כ"ו כד:

כד וַיֵּרָא אֱלֹהֵי ה' פְּלִילָה הֵהוּא וַיֹּאמֶר אֲנֹכִי אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֲבִיךָ אֶל-תִּירָא כִּי-אֲתָךְ אֲנֹכִי וּבְרַכְתִּיךָ וְהִרְבִּיתִי אֶת-זְרַעְךָ בְּעֵבֹר אַבְרָהָם עֲבָדִי.

כלומר, יצחק יודע שזכויותיו בברכות היא תוצאה של רצון ה', ועובדת היותו מבורך היא תוצאה של יחסיו של אביו עם ה'; סביר להניח כי אדם שכזה לא ירגיש שהעברת ונתינת הברכות היא בשליטתו ובסמכותו.

טעותה הכואבת של רבקה

על פי דברים אלו נופלת הקושיה שהעלינו: רבקה לא הגנה על הברית ולא הצילה את המצב, כיוון שיצחק לא חשב לרגע לתת את ברכות אברהם לעשיו; הוא תכנן ברכה פרטית, שהיא לא יותר מאיחולים טובים של אב לבנו. רבקה, אם כן, עשתה טעות טראגית, שתוצאותיה השפיעו על מהלך חייה וחי יעקב מכאן ואילך. סיפור גניבת הברכות, אפוא, אינו סיפור על 'השתדלות רצויה', אלא על שיבוש רצון ה' על ידי יוזמה מיותרת; זהו הסיפור המלמד אותנו מדוע בני אנוש צריכים לקחת צעד אחד אחורה ולא לנסות למלא את תפקידו של אלוקים.

הכל צפוי - והרשות נתונה

לפני סיום, ננסה על פי הרב וקסמן לקשר את הקריאות השונות של סיפור גניבת הברכות עם דמויותיהם של יצחק ורבקה. הצגנו לעיל שתי קריאות שונות של הסיפור: האחת היא הקריאה המסורתית, הרואה את רבקה כגיבורה וכמי שמכירה את הצורך בהתערבות אנושית בעולם כדי להגשים את רצון ה'. הקריאה השנייה רואה בסיפור כסיפור של טעות וחטא, בו רבקה ממלאת את תפקיד ה'אנטי-גיבור' או ה'איש הרע'; זהו סיפור טראגי, הממחיש את עצוב והנלעג בנסיון האנושי להתערב בעלמא די ברא כרעותה - ועל העונש שבא בעקבות נסיון זה; זהו סיפור המצביע על החכמה באיפוק, ולא על הצורך במעשה.

לדעת הרב וקסמן במידה מסויימת, שתי הקריאות הללו מתאימות לאופי השונה של יצחק ורבקה באופן הבא. ה' מצווה את אברהם לצאת לשלושה מסעות שונים - בעקבות הלאום, בעקבות המוסר ובעקבות השלילה העצמית, וכי רבקה היא הממשיכה של שני המסעות הראשונים - היא היורשת של אברהם בחזון שלה, בפנייתה אל העתיד, בנחישות שלה וביכולת שלה לעשות מעל ומעבר למקובל. יצחק, לעומת זאת, ממשיך את אברהם במסעו השלישי, משום שהוא בעל היכולת לשלול את עצמו אל מול האלוקים הגדול והנורא. פרשת

תוכן הברכות שיעקב גנב יכול לעזור לנו להשלים את התמונה.

18. בראשית כ"ז כז-כט:

וַיִּגַשׁ וַיִּשָּׁק לוֹ, וַיִּרַח אֶת רֵיחַ בְּנָדָיו, וַיְבָרְכֵהוּ. וַיֹּאמֶר, רְאֵה רֵיחַ בְּנֵי כְרִיחַ שְׂדֵה אֲשֶׁר בְּרָכּוֹ ה'. וַיִּתֵּן לְךָ הָאֱלֹקִים מִטַּל הַשָּׁמַיִם וּמִשְׁמַנֵּי הָאָרֶץ, וְרֵב דָּגָן וְתִירֹשׁ. יַעֲבֹדוךָ עַמִּים וַיִּשְׁתַּחֲוּ לְךָ לְאֲמִים, הִוֵּה גִבּוֹר לְאֲחִיךָ, וַיִּשְׁתַּחֲוּ לְךָ בְּנֵי אִמְךָ. אַרְרִיךָ אַרְוֹר, וּמִבְּרַכְיָךְ בְּרוּךְ

כפי שכבר ספורנו כבר שם לב, אין בברכה הזו שום אזכור לברכת הזרע או לירושת ארץ כנען, ולמרות שהקללה והברכה המוזכרים בפסוק האחרון מזכירים את ברכת ה' לאברהם (י"ב ג) - כל שאר המאפיינים של ברית אברהם חסרים (ראו לדוגמא יב:ז, יג:טו-טז, טו:יח-כא, יז:א-ח, יח:יח-יט, כב:יז-יח, כו:ג-ד); הניגוד ל"ברכות אברהם" הניתנות ליעקב ערב יציאתו לבית לבן, שכן כוללות את הבטחת הזרע והארץ רק מחדדת את הנקודה הזו.

המסקנה העולה מכך היא כי ברכותיו של עשיו, הברכות הגנובות, אינן קשורות לברית: נושאן הוא הצלחה כלכלית ומדינית; "שמני ארץ" - ולא חשוב איזו ארץ. הן ברכות שמתאימות לגיבור מייסד של אומה, לצייד-לוחם; הן אינן "ברכות אברהם", הן בקשות אישיות של אבא למען בנו, הלוחם-צייד האהוב; ברכות של יצחק, איש השדה, הארץ והצייד (כד:סג, כה:כח, כו:יב), לבנו, איש השדה, הארץ והצייד (כה:כז, כה:כט, כז:ג-ד, כז); לא הברכות של אברהם.

לסיכום, העלינו שני טיעונים התומכים בכך שיצחק לא רצה להעביר את ברכת אברהם לעשיו: הברכה שהייתה מיועדת לעשיו, ואותה יעקב גנב, איננה ברכת אברהם, והברכה שיצחק ברך את יעקב כאשר הוא ידע היטב מי העומד מולו היא כן ברכת אברהם. בנוסף לכך, תמיד חשבתי כי לא סביר שיצחק יעניק את ברכות אברהם לעשיו, כיוון שיצחק ידע שהוא איננו "בעל הבית" על הברכות: אין זו טעות שבפרידתו מיעקב יצחק לא "מעניק" את הברכות ליעקב, אלא מבקש מה' שיעשה כן, שהרי יצחק עצמו קיבל אותן ישירות מה'.

19. בראשית כו, ב-ה:

ב וַיֵּרָא אֱלֹהֵי ה' וַיֹּאמֶר אֶל-תִּירַד מִצְרַיִמָּה שָׁכֵן בְּאֶרֶץ אֲשֶׁר אָמַר אֲלֶיךָ. ג גּוֹר בְּאֶרֶץ הַזֹּאת וְאֶהְיֶה עִמָּךְ וְאֲבָרְכְךָ כִּי-לָךְ וּלְזַרְעֶךָ אֶתֵּן אֶת-כָּל-הָאֲרָצַת הָאֵל וְהַקְּמַתִּי אֶת-הַשְּׂבָעָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם אֲבִיךָ. ד וְהִרְבִּיתִי אֶת-זְרַעְךָ כְּכֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וְנָתַתִּי לְזַרְעֶךָ אֶת-כָּל-הָאֲרָצַת הָאֵל וְהִתְבָּרְכוּ בְּזַרְעֶךָ כָּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ. ה עַקֵּב אֲשֶׁר-שָׁמַע אַבְרָהָם בְּקִלִּי וַיִּשְׁמַר מִשְׁמַרְתִּי מִצְוַתִּי חֻקֹּתַי וְתוֹרֹתַי

תולדות מספרת לנו מה עלול לקרות כאשר המסעות הללו מתרחשים לא בזמנים שונים, אלא באותו זמן. האם רבקה היא הגיבורה, בכך שהיא מנסה לנווט את ההסטוריה, או שמא דווקא יצחק, הנותן להשגחה לפעול כרצונה, הוא הגיבור האמיתי? המענה לשאלה זו תלוי בבחירה בין שתי הקריאות הללו. הטקסט, אחרי הכל, מסוגל להתפרש על פי שתי הגישות. ייתכן אף שאין צורך להכריע ביניהן, וקבלת שתיהן תוכל להסביר לנו את מהות הקביעה "הכל צפוי - והרשות נתונה"; קריאת שתי הגישות במקביל תוכל לתת לנו את האיזון הדרוש בין השתדלות לבין ביטחון, בין פעילות לבין סבילות. איזון זה איננו קל השגה, לא לאבותינו יצחק ורבקה - ולא לנו.